

Arbër Salihu

Agrarna reforma v Kraljevini SHS

in njen vpliv na različna območja v državi

Ključno vprašanje:

Kako so izvedli agrarno reformo in kako je reforma vplivala na življenje navadnih ljudi?

Tema

Tema je zelo pomembna, saj govori o lastništvu nad zemljo in o življenju prebivalcev. S to delavnico poskušamo predstaviti vzroke za agrarno reformo, kako so reformo izvajali, kako se je končala in kako je vplivala na življenje ljudi na različnih območjih Kraljevine SHS.

Učni cilji:

- Učenci spoznajo razloge za izvedbo agrarne reforme.
- Primerjajo izvajanje agrarne reforme v različnih delih Jugoslavije.
- Analizirajo vpliv agrarne reforme na življenje ljudi.
- Ugotovijo uspešnost izvajanja agrarne reforme.

90
minut

POTEK DELA

1. korak
Uvod

2. korak
Skupinsko delo

Učitelj razdeli učence v tri skupine:

1. skupina predstavi položaj Kraljevine SHS.
2. skupina ocenjuje razvoj agrarne reforme.
3. skupina predstavi vpliv agrarne reforme na življenje navadnih ljudi.

Učitelj med učence (vsaki skupini) razdeli zgodovinske vire ter poda vsa ustrezna navodila in vprašanja za izvajanje delavnice.

3. korak

Vsaka skupina analizira vire, ki jih je dobila. Skupine po analizi poskušajo odgovoriti na zastavljena vprašanja. Na koncu zapišejo ugotovitve in sklepe.

4. korak

Vsaka skupina predstavi svoje rezultate pred razredom. Po predstavitev se odpre skupinska diskusija.

5. korak

Učitelj vodi diskusijo z naslednjimi vprašanji: Ali je reforma dosegla cilj, zaradi katerega so jo začeli izvajati?

Ali so bili prebivalci zadovoljni z reformo? Katere so bile posledice reforme?

6. korak

Na koncu ure učitelj oblikuje preglednico z dvema stolpcema. Na levi strani so pozitivni vplivi reforme, na desni pa negativni. Učenci po skupinah v preglednico razvrščajo tri izbrane stavke v vsak stolpec, vodja skupine jih zapisuje. Dobljeni rezultati bodo naslednja tema za diskusijo med posameznimi skupinami.

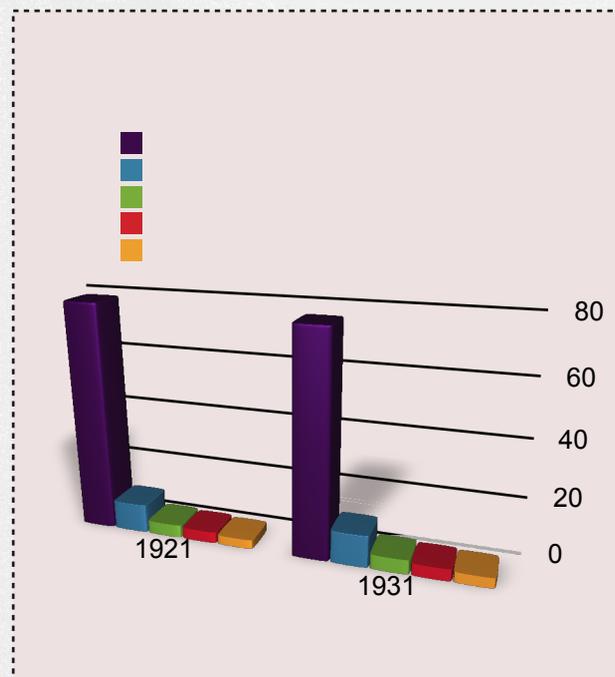
Agrarna reforma v Kraljevini SHS	
Pozitivni vplivi	Negativni vplivi
1	1
1	1
1	1
2	2
2	2
2	2
3	3
3	3
3	3

Uvod

Vir 1

Kraljevina SHS – kmetijska država

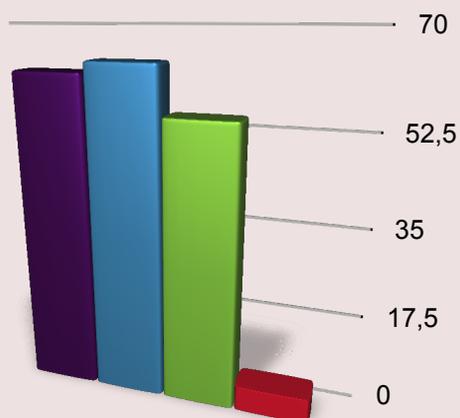
Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila značilna kmetijska država. Kmetijstvo je bila osnovna gospodarska panoga na vseh območjih v državi. Eno od ključnih vprašanj

Republika	Kmetijstvo, gozdarstvo in ribištvo	Industrija in obrt	Trgovina, bančništvo in promet	Javna služba, vojska, svobodni poklici	Ostalo	Skupno
Slovenija	60,8	21,1	5,7	4,9	7,7	100%
Hrvaška	76,3	10,7	4,3	4,2	4,5	100%
Srbija:						
Centralna Srbija	79,3	8,9	3,4	4,5	3,9	100%
Srbija	62,0	15,2	5,7	5,2	4,7	100%
Vojvodina i Kosovo	85,8	4,9	2,2	3,9	3,2	100%
BiH	84,1	6,7	3,1	3,8	2,5	100%
Črna gora	78,1	5,8	3,0	8,3	4,8	100%
Makedonija	75,1	9,4	4,1	7,0	4,4	100%
Sandžak	89,3	3,9	1,0	2,5	2,4	100%

Vir 4**Kmetijska struktura Jugoslavije
(kmetijske površine)**

- < 2 ha
- 2 - 5 ha
- 5 - 20 ha
- 20 - 60 ha

M. Mirković.: *Ekonomska historija Jugoslavije.*
Zagreb: Informator - Zagreb 1968. str. 322.

Vir 5**Zakaj je bila predlagana agrarna reforma?**

V Srbiji in Črni gori je bilo stanje na podeželju drugačno. Prebivalci so bili obremenjeni z nacionalno problematiko in vprašanji glede tujerodnih prebivalcev. Borili so se proti vojnim dobičkarjem, zahtevali so, da se v skladu s predpisi srbske vlade iz leta 1917 dodeli zemlja vsakemu, ki se prostovoljno pridruži srbski vojski in sodeluje v bitkah. Tem osebam bi po koncu vojne na osvobojenem ozemlju pripadla zadostna količina obdelovalne površine za naselitev na zemljišče. V takih družbenih razmerah so najvišji predstavniki oblasti v Kraljevini SHS odločili, da sprejmejo ustrezne ukrepe, s katerimi bi pomirili kmete. Oblikovali so Začasno narodno predstavništvo, s katerim so želeli kmete pripraviti na spremembe obstoječe strukture agrarnega sektorja. Predstavništvo je v skladu z zakoni pripravljalo spremembe glede lastništva zemlje.

R. Ljubojević, Land Property Relations in Yugoslavia During the Dictatorship of King Aleksandar.,
Original scientific paper UDC 32.2.021.8
(497.1)"1918/1941"
<http://www.megatrendreview.com/files/articles/015/18.pdf> (downloaded April 19, 2013)

1. SKUPINA

Vprašanja:

1. Zakaj se je vlada zanimala za izvedbo agrarne reforme?
2. Kako je vlada pomagala pri izvajanju reforme?

Vir 1

Razglas kralja Aleksandra

Kmalu po nastanku Kraljevine SHS je sledila akcija regenta. Regent je umiril nemirno stanje glede agrarnega vprašanja med kmečkim prebivalstvom. 6. januarja leta 1919 je regent Aleksander objavil naslednji razglas:

»Želim, da takoj poiščete pravično rešitev za problem agrarnega vprašanja, ukinete tlačanstvo in veleposesti. V obeh primerih bodo zemljišča razdeljena med revne kmete, nekdanjim lastnikom pa bo dodeljeno pravično nadomestilo. Naj bo vsak Srb, Hrvat in Slovenec gospodar svoje zemlje. V naši svobodni deželi lahko obstajajo in bodo obstajali le svobodni kmetje. Zato sem pozval svojo vlado, ki bo oblikovala posebno komisijo, da bo razrešila agrarno vprašanje. Vas kmete pa pozivam, da zaupate moji kraljevi besedi, da ste potrpežljivi. Zemljo bomo zakonito razdelili, pravično pred Bogom in pred ljudmi, kakor je že bilo v Srbiji.«

Službene Novine Kraljevstva SHS, br.2 od 28. januara 1919. godine
<http://www.freeworldpublishing.com/ILYV12008.pdf>
(downloaded April 19, 2013)

Vir 3

Kaj je bilo razglašeno glede agrarne reforme?

Dejali so, da je bila reforma »revolucionarni ukrep«, ki je predstavljal proces prehoda iz fevdalizma v kapitalizem. Ukrep je sprejela država z namenom, da naredi nekaj sprememb glede lastništva kmetijskih zemljišč.

Malo za tem, 25. februarja 1919, je komisija sprejela osnutek dokumenta, z imenom Predpisi za pripravo agrarne reforme. Omogočal je ustanovitev državnega urada za agrarno reformo, ki bi imel pristojnosti za izvajanje reforme. Ministrstvo za socialne zadeve bi nadzorovalo delo državnega urada za reformo. Kot se je izkazalo, je bilo agrarno vprašanje preveč kompleksno, da bi ga izvajalo le ministrstvo za socialne zadeve. Zato je vlada Kraljevine SHS opustila idejo o oblikovanju državnega urada za agrarno vprašanje in 2. aprila 1919 za prvega ministra agrarne reforme imenovala dr. Franja Polaka (1877–1939).

R. Ljubojević, *Land Property Relations in Yugoslavia During the Dictatorship of King Aleksandar*, Original scientific paper UDC 332.2.021.8(497.1)"1918/1941" <http://www.megatrendreview.com/files/articles/015/18.pdf> (downloaded April 19, 2013)

Vir 2

Komisija za pripravo predpisa o agrarni reformi

Razglas kralja Aleksandra, 21. decembra 1918, poudarja potrebo po agrarni reformi. Na podlagi tega razglasa je oblikovana komisija za pripravo predpisov glede agrarne reforme z naslednjimi člani: Vitomir Korač, minister za socialne zadeve, dr. Živko Petričić, minister za kmetijstvo, in dr. Uroš Krulj, minister za zdravje. Dr. Mehmed Spaho, minister za gozdarstvo in rudarstvo, je v komisiji deloval kot začasni član. Kompleksnost naloge, ki je bila postavljena pred komisijo, se je odražala predvsem v tem, da je imela agrarna reforma političen, družben in ekonomski značaj. Politični namen te reforme se je odražal v zmanjševanju družbenih napetosti.

R. Ljubojević, *Land Property Relations in Yugoslavia During the Dictatorship of King Aleksandar*, Original scientific paper UDC 332.2.021.8 (497.1)"1918/1941" <http://www.megatrendreview.com/files/articles/015/18.pdf> (downloaded April 19, 2013)

Vir 4

Uvodne določbe za pripravo agrarne reforme, 27. februarja 1919

I. Prenehanje delovanja fevdalnih odnosov

1. Prenehanje delovanja tlačanskih odnosov v Bosni in Hercegovini ter v novih krajih Srbije in Črne gore, kjer se prepoveduje novo ustvarjanje tlačanskih razmer.
2. Dosedanji tlačani so razglašeni za svobodne lastnike dosedanjih zemljišč.
3. Dosedanjim lastnikom država zagotavlja prejemanje nadomestila za izgubljeno zemljišče. S posebnimi zakoni bosta določena višina odškodnine in način izplačila.
4. V nadomestilo bodo vračunani tudi kmečki dolgovi za leto 1918.

II. Prekinitev kolonatskih odnosov

7. Kolonatski in ostali odnosi med lastniki zemljišč in kmeti v Istri in Dalmaciji ter na ostalih območjih Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev se v skladu s prvimi poglavji (od 1 do 6) te določbe preklicujejo.

Službene novine Kraljevstva SHS, 27. februar 1919; Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 275

Vir 5

Ustava Kraljevine SHS

42. člen

Fevdalni odnosi bodo pravno ukinjeni z dnem osvoboditve od tujih oblasti. Če bodo pred tem rokom kjer koli storjene krivice glede razreševanja fevdalnih odnosov ali pretvarjanja le-teh v zasebnopravne odnose, bodo z zakonom izvedli popravke. Tlačani in kmetje, ki obdelujejo zemljo v tlačanskih odnosih, bodo razglašeni za svobodne lastnike državnih zemljišč, sami pa ne plačajo za to nobenega nadomestila.

Službene novine Kraljevstva SHS, br. 142, 28. jun 1921; Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 193.

- Kakšen je bil namen razlastitve zemljišč? Pojasnite.

Vir 1

Agrarni odnosi v Jugoslaviji

Nikjer, niti v eni od evropskih držav, ni bilo tako zapletenih, raznolikih in težkih agrarnih razmer kot v pokrajinah Jugoslavije vse od začetka združitve. Vsaka pokrajina je imela svojo posebno vrsto agrarnih odnosov.

<http://freeworldpublishing.com/Files/FLJV3N4-Oct2007-2.pdf>
(downloaded April 19, 2013)

Vir 3

Lastništvo zemljišč

V Kraljevini SHS so ukinili vse fevdalne odnose z določbo iz leta 1919, vendar so zaradi problemov z izplačili nekdanjim lastnikom zemljišč zapisali novo določbo leta 1920, s katero so bila veleposestva pod nadzorom države. Nekdanji kmetje v BiH (večinoma Srbi) so zemljo dobili brezplačno, nekdanji lastniki pa so prejeli nadomestilo v denarju ali vladnih obveznicah. V BiH je približno 113.000 družin dobilo 775.233 hektarjev zemlje, od katerih je bilo 4000 v lasti ag in begov, več kot 500.000 hektarjev pa je bilo namenjenih gojenju žita. Na Kosovu in Metohiji ter v pristojnosti Raške in Makedonije je 20.547 družin dobilo zemljo, ki so jo kot kmetje že prej obdelovali.

Do konca leta 1936 je bilo približno 350.000 hektarjev zemlje namenjenih kolonizaciji. V Makedoniji je približno 500.000 domačih in koloniziranih družin prejelo zemljo, ki je pripadala 290.000 turškim lastnikom, pa tudi nekaj državne zemlje. Na začetku dvajsetih let 20. stoletja je Kraljevina Jugoslavija začela agrarno reformo in povečala kolonizacijo revnejših družin iz Krajine, Like, Črne gore in Hercegovine v Vojvodino, na Kosovu in deloma v Makedonijo. Poleg ekonomskih ciljev je bil tudi politični – zaščita negotove meje z Madžarsko in Albanijo ter vzpostavitev demografskega ravnotežja.

B., Dušan, *Nova istorija srpskog naroda*, Beograd, 2000, str. 287 i 293.

Vir 2

Agrarna reforma in kolonizacija

Agrarna reforma ter ukinitev fevdalnih, polfevdalnih in kolonizacijskih odnosov je predstavljala najpomembnejši ekonomski ukrep glede kmetijskih zemljišč. Reforma se je izvajala počasi in nedosledno. Zemljiški maksimum, ki je bil postavljen na začetku reforme, se je nenehno povečeval (s 57 ha na 288 ha). V številnih mestih so zaradi političnih razlogov reformo ignorirali. Prav tako pa reforme ponekod sploh niso začeli izvajati (npr. begovska zemljišča na Kosovu, v Makedoniji in Sandžaku so bila izvzeta, saj so uporabljali nekdanjo turško politično organizacijo uprave, s katero so želeli doseči sprejemanje unitaristične in centralne organizacije ustave). Vlada je zemljiško reformo uporabljala za dodeljevanje zemlje vojaškim prostovoljcem in na ta način ohranjala srbsko kolonizacijo v Vojvodini, Slavoniji, Makedoniji, na Kosovu in Metohiji. Diskriminirala pa je narodne manjšine. Dodeljenih je bilo 1,7 milijona hektarjev zemlje, največ zemljišč tujih lastnikov. Izvajanja reforme niso podprli vsi državljani. Med tistimi, ki so reformi nasprotovali, je bila tudi Cerkev.

B. Repe, *Sodobna zgodovina: učbenik za 4. letnik gimnazij*, Modrijan, Ljubljana 2007, str. 96

Vir 4

Kolonisti na Kosovu

Kolonisti, ki so prispeli na Kosovu, so bili v 12.000 družinah, kar pomeni približno 70.000 ljudi, več kot 10 odstotkov celotnega prebivalstva na Kosovu.

O. Milorad, *Agrarna reforma i kolonizacija na Kosovu 1918-1941*, Prishtinë, 1981, str. 221

Vir 5

Stroški kolonizacije in demografske spremembe

Za izvajanje kolonizacije je bilo porabljeno veliko denarja. Strošek je bil leta 1928 in 1929 samo na zahodnem delu Kosova 10 milijonov dinarjev (približno 180.000 ameriških dolarjev v tistem času). Kolonizacija se je razmahnila v obdobju med obema vojnoma, več kot 200.000 hektarjev kmetijskih zemljišč je bilo odvzetih lastnikom. Na Kosovu je bilo le 584.000 hektarjev kmetijsko obdelovalnih površin, od tega je bilo 400.000 hektarjev njiv in vrtov.

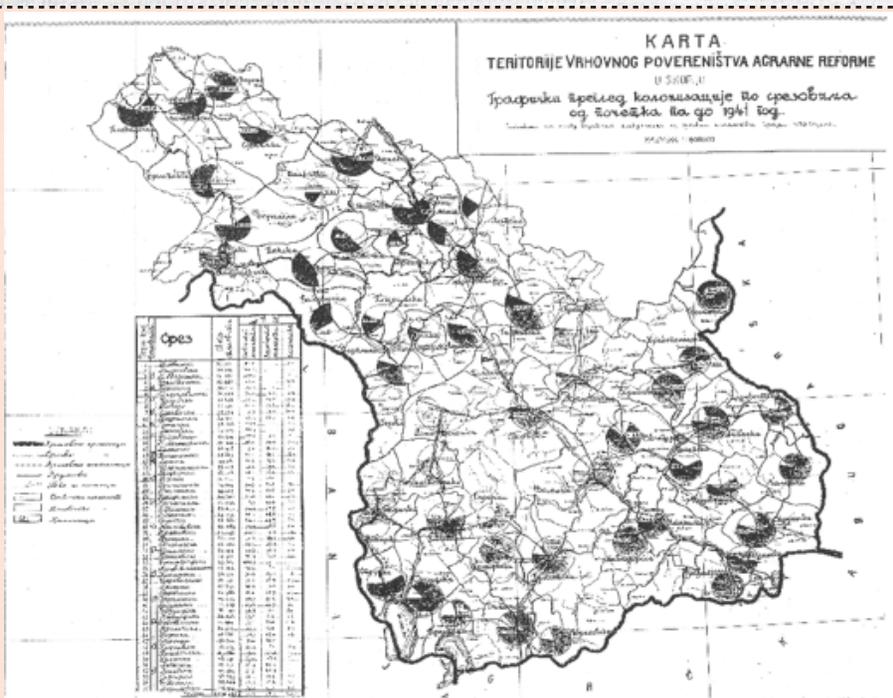
Noel Malcom, *Kosova një histori e shkurtër*, Prishtinë, 1998, str.293,

Vir 6

Zemljevid ozemlja Vrhovnega poverjenišva agrarne reforme v Skopju

Grafični pregled kolonizacije po okrajih od začetka do leta 1941, sestavljen na podlagi podatkov, pridobljenih od okrajnih načelnikov ob koncu leta 1939

J. Osmani, *Lěnda arkivore pěr kolonizimin dhe reformën agrare në Kosovę 1918-1941*, Prishtinë, 1996.

Vir 7

Družine kolonistov, naseljene na Kosovo

Število kolonskih družin, naseljenih na Kosovo

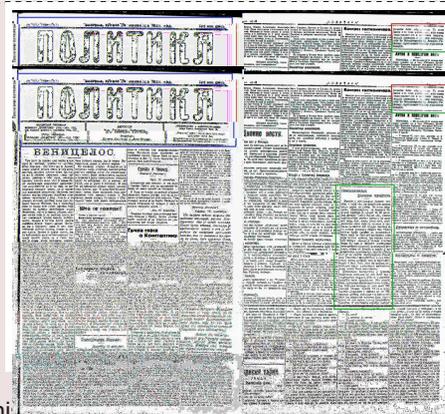
1919 – 1931	1931 – 1941
5975	5588

Obradović Milorad, *The agrarian reform and the colonization in Kosovo 1918-1941*, Pristine 1981, prema: AJ, 96-21-71 *The statistical data of Kosovo colonization according to years*;

Vir 8

Naseljevanje južnih krajev

Uredba o naseljevanju južnih krajev, o kateri smo že pisali, danes stopa v veljavo. Za njeno izvedbo so ministrstvu za agrarno reformo odobrili kredit v vrednosti 20 milijonov dinarjev. Tako je »zadnje nerazrešeno vprašanje« umaknjeno z dnevnega reda. Poleg tega se je, sodeč po majhnem številu prijavi, zmanjšalo zanimanje tistih, ki so se želeli naseliti na ta območja. Prav tako tudi število že naseljenih ljudi ni tako veliko, naseljenih je približno 4400 oseb. Do zdaj je največ naseljencev na plodni metohijski ravnici, na Kosovu ter v kumanovskem in tetovskem okrožju. Poskus naselitve vinorodnega okoliša blizu Tikveša ni uspel zaradi malarije, ki se je tam pogosto pojavljala. Prav tako ni prevlade staroselskih Arnavtov. Dotedanji prebivalci v južnih regijah so že vzpostavili svoje kmetijske zadruge. Kot pomoč je ministrstvo za agrarno reformo zadrugam poslalo po 100 tisoč dinarjev. Pomoč bodo an 0-181 (b) -0TJ 0 1 Tf [vr(d) -0,2 (r)so

Vir 1

Zgodba neke starejše gospe

Zgodba o starejši gospe z imenom Melika Akbad, ki ima danes 103 leta

»V Turčijo sem prišla, ko sem bila stara 7 let. Prišli smo z ladjo, na kateri se je rodila moja sestra. Na kmetijo, ki nam jo je dala Turčija, smo prišli s strahom. Bali smo se, da tamkajšnji ljudje mislijo, da smo Srbi. Zelo smo trpeli, saj nismo imeli hrane. Mama nam je pripravljala jedi, večinoma samo iz čebule, brez soli, olja ali zelenjave. Tako nas je hranila, vse svoje tri hčere. Na začetku nam je država dajala majhen krožnik koruzne ali pšenične moke. Nekaj žensk je ostalo brez svojih mož, nekateri so umrli, nekaj pa jih je država poslala opravljat različna dela. Čez nekaj časa smo se bili prisiljeni izseliti. Zato smo tri leta živeli v džamiji.«

<http://www.youtube.com/watch?v=mBfPZgvNxXQ&NR=1&feature=endscreen>
(downloaded November 25, 2012)

Vir 3

Pritožba nekega lastnika zemljišča

V pritožbi lastnika zemljišča, bega Miralema Begovića iz Dervente, ki je bila avgusta leta 1920 poslana ministrstvu za agrarno reformo, je bilo rečeno naslednje: »Poseganje po zemljiščih se je zelo razmahnilo: zemljišča odvezemajo brez dovoljenj, brez zakonov, brez odločb in sklepov, ta zemljišča so ljudem odvzeta s fizično silo; nasilneži pa so bili verjetno še bogatejši od lastnikov teh zemljišč.« Begović pravi, da je »zvest, spoštujem zakon in potrpežljivo čakam, da se razreši agrarno vprašanje«. On in njegovi predhodniki so se ukvarjali s kmetijstvom. Razumno je obdeloval svojo zemljo (na Spodnji Ljubljani, kjer je skupno 1300 ha, je 400 ha begovega zemljišča). Na begovi zemlji je imel sadovnjak sliv. Begović pravi, da je zaradi »pohlepa tamkajšnjih prebivalcev« izgubil ne samo kmetijsko površino, ampak tudi begovsko zemljo, ter omenil izgubo sadovnjaka. Ostal je popolnoma praznih rok, brez zemlje. Njegova posestva, ki so jih nasilno zasedli kmetje, so bila del dediščine, ki jih je od svojega očeta (ta od svojega očeta in tako iz roda v rod) nasledil Miralem Begović. »Če so torej deli moje begovske zemlje pripadli kmetom, potem so tudi ti nekdanji kmetje nekoč dali svoje pravice mojemu očetu in meni ter dobili polno protivrednost za zemljo, v denarju.«

N. Šehić, Bosna i Hercegovina 1918-1925, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo 1991, 55 i 56; Isto, prez. br. 11033/1920.

Vir 2

Agrarna reforma na Hrvaškem

Eden od dejavnikov šibkega hrvaškega gospodarstva in celotne Kraljevine SHS je bilo slabo razvito kmetijstvo. Vzrok za to je bila velika razdrobljenost kmetijskih zemljišč. V Kraljevini je bilo kar dva milijona malih kmetij, velikih od 5 do 20 hektarjev. Na njih so uporabljali primitivna orodja, na primer lesena rala, zelo podobno kot v srednjem veku. Država je leta 1919 sprejela sklep o izvajanju agrarne reforme, s katero so odvzeli del posestva velikim kmetom in jih razdelili med siromašne poljedelce. Na severu Hrvaške so tako razdelili približno 107.000 hektarjev veleposesti med približno 100.000 interesentov. Ta pozitivna poteza pa je imela tudi negativno plat, saj so zemljo razdelili tudi svojim političnim privrženecem. To je bila priložnost za spreminjanje nacionalne sestave nesrbskih krajev. Torej, beograjski režim je svoje najbolj zveste privrženke preseljeval v bogate nesrbske kraje. To so bili večinoma t. i. solunaši, srbski borci iz svetovne vojne, ki so na hrvaških tleh brezplačno dobivali zemljišča, medtem ko so jih ostali interesenti morali plačati. Agrarna reforma je nekoliko spremenila strukturo hrvaškega gospodarstva, nastale so veleposesti, na drugi strani pa so nekateri kmetje ostali brez zemlje.

M. Kolar Dimitrijević, H. Petrić, J. Raguž, Povijest IV (Udžbenik iz povjest za 4. razred gimnazije), Meridijan, Samobor 2004, str. 82

Vir 4

Pogoji za naselitev kolonistov

24. septembra 1920 je naseljevanje z Uredbo za naseljevanje iz t. i. »južnih krajev« dobilo obliko. S to uredbo so bila določena zemljišča, primerna za naselitev:

1. svobodno državno zemljišče;
2. občinska in podeželska zemljišča v jutринi;
3. pusta in zapuščena zemlja.

Pri naseljevanju so imeli kolonisti pravico do brezplačnega prevoza vseh članov svoje družine, živali in pohištva ter pravico do brezplačne uporabe občinskih gozdov, za gradnjo hiš in pašo živine. Naseljencem tri leta ni bilo treba plačevati davkov državi (okrožjem in občinam).

Б. Лекиќ, Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918-1941, Београд 2002, стр. 288-289

Vir 5

Družina iz Obrovca (Hrvaška) je bila v času Kraljevine SHS preseljena (kolonizirana) v Vojvodino.

Vir 6

Zemljišče, ki ga je zajela agrarna reforma

Območje	Površina hektarjih	Skupni odstotek	Število družin, ki so dobile zemljo	Povprečna površina dobljene zemlje v ha
BiH	1.286.227	66,9%	249.580	4,71
Makedonija, Kosovo, Sandžak	231.099	12%	48.261	4,79
Dalmacija	50.000	2,6%	96.953	1,94
Slavonija	110.577	5,7%	99.908	1,11
Vojvodina	222.707	11,8%	100.004	223
Slovenija	23.697	1,2%	19.987	1,19

E. Mutapčić, Pravno-historijski kontekst agrarne reforme u BiH poslije Prvog svjetskog rata, <http://hrcak.srce.hr/74666> (downloaded November 25, 2012) sve skupa izvan okvira